

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(438)(092)(049.32)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-46-110-113>

Світлана Гаєрилюк

Волинський національний університет імені Лесі Українки

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: romir1991@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5142-7464>

Дурка Я. Януш Радзивілл (1880–1967): Політична біографія / Переклад з польської А. Бондаря. Тернопіль : Видавництво «Крок», 2023. 552 с.

Анотація. У статті проаналізовано монографію польського історика Ярослава Дурки «Януш Радзивілл (1880–1967). Політична біографія», перекладену українською мовою з польського видання, яке побачило світ у Варшаві в 2011 р. Я. Дурка – доктор історичних наук (доктор габ.), науковий співробітник Каліської академії ім. Президента Станіслава Войцеховського, автор багатьох публікацій, які стосуються родини Радзивіллів.

Книга висвітлює політичну біографію одного з яскравих постатей польського консерватизму, парламентаря Другої Речі Посполитої, аристократа, особистості, життя якої увібрало усі значимі події суспільно-політичного життя Європи кінця 19 ст.–1960-х рр. – князя Януша Радзивілла. Монографія підготовлена на основі широкої джерельної бази, яка включає документи Архіву актів нових, Архіву давніх актів та Центрального військового архіву (Варшава), державних воєводських архівів, зокрема, Ченстохови, Каліша, Катовіце, Кракова, Національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві, ін. У дослідженні використані публікації міжвоєнної періодики, усні свідчення, зібрані безпосередньо автором, мемуари, опубліковані документи тощо. Автор монографії висвітлює родинні традиції Радзивіллів, формування світогляду і становлення політичної кар'єри Януша Радзивілла, приділяє увагу його діяльності у роки Першої світової війни, акцентує увагу на громадській і благодійницькій діяльності Януша Радзивілла у міжвоєнній Польщі, життю останнього ординатора містечка Олика в роки Другої світової війни. Один з розділів книги присвячений останньому періодові життя й діяльності Януша Радзивілла, який він провів під наглядом спецслужб Польської Народної Республіки практично поза політикою. Перекладена українською мовою, монографія Я. Дурки розкриває маловивчені сторінки історії Польщі та України кінця 19 – першої половини і середини 20 ст., спонукає дослідників до нових наукових студій у царині історичної біографістики.

Ключові слова: Януш Радзивілл, політична біографія, містечко Олика на Волині, Олицька ординація, Друга Річ Посполита.

В українській історіографії періоду незалежності чітко окреслився тренд на поглиблене вивчення діяльності персоналій, пов'язаних з різними етапами вітчизняної історії і дослідження життєпису яких зрозумілим чином не «віталосся» комуністичною владою у другій половині ХХ ст. Тому рецензована праця, видана у Варшаві у 2011 р. і нещодавно перекладена українською мовою, стане важливим кроком на шляху вивчення ролі представника знатного польського роду Януша Радзивілла у новітній історії Польщі, конкретизує окремі маловивчені періоди української регіональної історії, дасть змогу глибше осмислити місце містечка Олика на Волині, її історико-культурну спадщину у європейському соціумі. Адже Олика – одна з колишніх резиденцій родини Радзивіллів. Кілька сотень років історії цього населеного пункту вписані в долю спочатку Речі Посполитої другої половини 16-18 ст., згодом – Російської імперії, і, нарешті, в історію Другої Речі Посполитої.

Книга, яка вийшла польською мовою у 2011 р., і книга, перекладена у 2023 р. українською мовою, мають один і той же текст, але дещо різні ілюстрації. Автор книги у вступі до українського видання наголошує, що шукав світлини та ілюстрації, які б більше зацікавили українського читача.

Наукова праця польського історика Ярослава Дурки присвячена політичній біографії князя Януша Радзивілла (1880–1967) – одного з яскравих постатей польського консерватизму, знаного аристократа, парламентаря Другої Речі Посполитої, особистості, життя якої увібрало усі важливі події суспільно-політичного життя тодішньої Європи.

У монографії передусім ідеться про родовід, освіту, суспільно-політичну і громадську діяльність Януша Радзивілла між двома світовими війнами. Головний герой книги народився у Берліні, більшість свого життя провів в Олиці та Неборові. Здобував вищу освіту в Німеччині. У

1917 р. князь опинився в охопленій революцією Росії. Після повернення до Польщі був директором Державного департаменту в уряді Регентської ради, відомою постаттю в роки Першої світової війни. Тривалий час – десятки років – Януш Радзивілл займався суспільно-політичною діяльністю, підтримував Партію національних правих, відстоював консерватизм, допомагав біженцям у період Першої світової війни, складно і суперечливо зустрів третій Універсал Української Центральної Ради, а згодом емігрував до відновленої Речі Посполитої. Там став депутатом і сенатором, близькою особою до Юзефа Пілсудського, підтримував ідею федерації. В роки німецької окупації Януш Радзивілл очолив Головну піклувальну раду – організацію, що надавала гуманітарну допомогу полякам. Утім під час Варшавського повстання був заарештований нацистами. Пізніше опинився на Луб'янці. Потім був Красногорський табір, Варшавська тюрма. Після завершення Другої світової війни відійшов від політики.

У монографії підкреслюється, що життя і політична діяльність князя Януша Радзивілла були тісно пов'язані з Волинню. Саме його номінував батько Фердинанд Радзивілл спадкоємцем Олицької ординарії та продовжувачем відбудови Олицького замку. В 1905 р. дружиною Януша стала Анна Любомирська (1882–1947), донька власників рівненських маєтків – Станіслава та Ванди Любомирських. Цей шлюб ще тісніше пов'язав Януша Радзивілла з Волинню. Саме тут він зробив перші кроки в політиці. Саме на Волині, в Олиці, після початку Другої світової війни, у вересні 1939 р. приймав Президента Польщі Ігнація Мосціцького, його родину та найближче оточення. У монографії міститься багато до цього часу маловідомих фактів з політичного та економічного життя Волині, українських земель, політичної історії Польщі першої половини 20 ст.

Рецензоване наукове дослідження містить вступ до українського видання і вступ, який розміщений у виданні монографії 2011 р. Книга включає також п'ять розділів, висновки, додатки, бібліографію, іменний покажчик, коротку анотацію англійською мовою. Часові межі праці – 1880–1967 рр. – період життя Януша Радзивілла, хоча нижня межа сягає кінця 18 ст. Автор робить короткий екскурс в генеалогію роду Радзивіллів, що надає монографії системності і логічності у викладі фактів.

Монографії властива оригінальність підходу до висвітлення теми. У першому розділі «Початок шляху» на тлі складних і суперечливих подій історії Європи 20 ст. автор наводить цікаві факти, пов'язані із традиціями роду Радзивіллів, народженням і формуванням світогляду Януша Радзивілла, отриманням ним освіти, початками його політичної діяльності. У другому розділі книги «На службі відроджуваної Польщі» Я. Дурка висвітлює суспільно-політичну діяльність Януша Радзивілла у 1915–1922 рр.: опіку біженцями, участь у земському русі, намагання зорієнтуватися у період 1917–1918 рр., відношення до Універсалів Української Центральної Ради. У третьому розділі детально висвітлюється діяльність Януша Радзивілла у складі Регентської Ради у другій половині 1918 р., його добровільна участь у війні проти більшовиків влітку 1920 р., репрезентація (за дорученням тодішнього міністра закордонних справ Г. Нарutowича) молодій Польській державі на конференції з питань роззброєння у Москві (кінець 1922 – початок 1923 рр.), інші аспекти його політичної біографії.

У монографії знайшли ґрунтовне висвітлення громадська і благодійницька діяльність Януша Радзивілла у міжвоєнній Польщі, його життя в роки Другої світової війни. Наприкінці вересня 1939 р. він був заарештований радянськими силовими структурами, перебував у Проскурові, Києві, Москві. На Луб'янці його неодноразово допитували, у тому числі особисто керівник НКВС СРСР Л. Берія. Насиченою виявилася політична біографія Януша Радзивілла після звільнення (за сприяння італійського королівського двору) з ув'язнення, що детально описано і проаналізовано у четвертому розділі книги.

П'ятий розділ «Після війни» присвячений останньому періоду життя й діяльності Януша Радзивілла, який він провів під наглядом спецслужб Польської Народної Республіки практично поза політикою. Книгу завершують виважені і ґрунтовні висновки, які узагальнюють непростий життєвий шлях у політиці одного із представників знатного роду Радзивіллів. Висновки автора, як і монографія загалом, мотивують до подальшого дослідження історії роду Радзивіллів, який започаткувався у Великому Князівстві Литовському і міцно укоренився в історії Польщі, Литви та України у 16-18 ст., а згодом і в міжвоєнний період відігравав знакову роль в історії Речі Посполитої.

Варто відзначити широку й різноманітну джерельну базу дослідження. Насамперед це документи майже тридцяти архівних та бібліотечних установ. До написання монографії залучені фонди Архіву актів нових, Архіву давніх актів та Центрального військового архіву (Варшава), державних воєводських архівів, зокрема, Ченстохови, Каліша, Катовіце, Кракова, Національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві, ін. У дослідженні використані публікації міжвоєнної періодики, усні свідчення, зібрані безпосередньо автором, мемуари, опубліковані документи тощо. Звичайно, рецензовану монографію тільки б збагатили документи архівних установ

України: і центральних, і обласних, які б змогли «закрити» маловивчені питання політичної біографії Януша Радзивілла.

Перекладена українською мовою монографія Я. Дурки особливо важлива для Волині. Вона відкриває нові маловивчені сторінки історії краю, виокремлює вектори подальших перспективних досліджень. Актуальність монографії і, зокрема, її перекладу українською мовою посилюється нинішнім зростанням уваги до містечка Олика, де містився маєток Радзивіллів. Відродження Олицького замку у контексті ініційованої Президентом України В. Зеленським у серпні 2020 р. програми «Велика реставрація» символізує новий етап у вивченні спільної української і польської культурної спадщини, досліджень історії Олики та династії Радзивіллів. Тому монографія професора Я. Дурки є не лише вагомим внеском в історіографію як комплексна праця політичного життєпису останнього ординатора містечка Олики, а й з огляду на роль і значимість князя Януша Радзивілла в новітній історії Польщі, а також історії Волині кінця 19 – першої половини 20 ст.

Зазначимо, що з приходом у вересні 1939 р. в західноукраїнські землі більшовицької влади частина офіційно націоналізованих історичних цінностей нерідко піддавалися варварському нищенню або ж розграбовувались. А в родинному замку князів Радзивіллів в Олиці знаходились рідкісна колекція робіт всесвітньо відомих живописців, зразки старовинної зброї, меблів, гобеленів. У дубових, орнаментованих різьбою та інкрустацією шафах зберігалися рідкісні зібрання стародруків, інкунабул. Частину таких раритетів пощастило перевезти до Луцька у краєзнавчий музей (функціонував з 1929 р.), а немало згодом безслідно зникли. Зокрема, стоси безцінних книжкових видань використали більшовицькі солдати військового гарнізону для опалення кімнат князівського палацу в Олиці взимку 1940–1941 рр.

На підставі акту прийому від 26 серпня 1940 р. та книги надходжень за 29 жовтня 1940 р., спогадів тодішнього наукового співробітника А. Дублянського встановлено, що у 1940 р. до Волинського музею із родинного замку князів Радзивіллів (містечко Олика) передано 333 предмети. Серед них – полотна таких визначних європейських художників 17 – початку 20 ст., як іспанець Хусепе де Рібера («Святий Ієронім», 1644 р.), фламандець Франс Снейдерс («Натюрморт», 17 ст.), італійці Аллесандро Маньяско («Біля джерела», 18 ст.) та Франческо Лондоніо («Сільське подвір'я», 1762 р.), французи Жак Куртуа (Бургіньон) («Баталія», 17 ст.), Нікола Пуссен («Єлеазар і Ревекка», 18 ст.), Арі Шеффер («Портрет Зигмунта Красінського», 1850 р.), австрійці Йозеф Грассі («Портрет Вінцентовой-Красінської», кінець 18 ст.) та Йозеф Нейгебауер («Сестрички», 1857 р.), поляки Ян Матейко («Портрет Богуслава Радзивіла», 1867 р.), Юзеф Брандт («Битва під Хотинном», 19 ст.), Влодзімеж Тетмайер-Пшерва («Колядки», 1897 р.), ін. Ці твори образотворчого мистецтва і сьогодні складають основу збірки Художнього музею м. Луцька.

Отже, з появою монографії польського науковця Я. Дурки історична наука поповнилася ґрунтовним, оригінальним і надзвичайно цікавим дослідженням, яке висвітлює політичну біографію однієї з яскравих постатей польської і української історії кінця 19–20 ст. – Януша Радзивілла (1880–1967). Перекладена українською мовою, означена праця стає відправною точкою українським дослідникам для нових наукових студій у царині історичної біографістики. Монографія професора Я. Дурки відкриває широкі перспективи вченим у подальшому висвітленні суспільної ролі і значення містечка Олика на Волині, діяльності останнього ординатора Олики Януша Радзивілла, заповнює прогалини у вивченні окремих тем новітньої історії Польщі та України.

Svitlana V. Havryliuk

Lesya Ukrainka Volyn National University
Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine)

Durka J. Janusz Radziwiłł (1880-1967): Political Biography / Translated from Polish by A. Bondar. Ternopil : "Krok" Publishing House, 2023. 552 p.

Abstract. *The article analyzes the monograph of the Polish historian Jarosław Durka, "Janusz Radziwiłł (1880-1967). Political Biography", translated into Ukrainian from the Polish edition, published in Warsaw in 2011. J. Durka is a Doctor of Historical Sciences and researcher at the Kalisz Academy President Stanisław Wojciechowski, an author of numerous publications related to the Radziwiłł family.*

The book describes the political biography of one of the brightest figures of Polish conservatism, Prince Janusz Radziwiłł, a parliamentarian of the Second Polish Republic [II Rzeczpospolita], an aristocrat, a person whose life absorbed all the significant events of the social and political life of Europe at the end of the 19th century – the 1960s. The monograph uses a vast source base, which includes documents from the Central Archives of Modern Records, the Central Archives of Historical Records, and the Central Military Archive (Warsaw), state voivodeship archives, in particular,

Częstochowa, Kalisz, Katowice, Kraków, the Ossolinski National Institute in Wrocław, etc. The research examines publications from interwar periodicals, oral testimonies collected directly by the author, memoirs, published documents, etc. The author of the monograph highlights the traditions of the Radziwiłł family, the formation of Janusz Radziwiłł's worldview and his political career, paying attention to his activities during the First World War, focusing on Janusz Radziwiłł's public and charitable activities in interwar Poland, the life of the last owner of the town of Olyka during the Second World War. One of the chapters draws attention to the final period of the life and activity of Janusz Radziwiłł, which he spent under the supervision of the special services of the Polish People's Republic, practically outside of politics. J. Durka's monograph, translated into Ukrainian, reveals little-studied pages of the history of Poland and Ukraine at the end of the XIXth – the first half and middle of the XXth century, prompting researchers for new scientific studies in the field of historical biography.

Keywords: *Janusz Radziwiłł, political biography, Olyka town in Volyn, Olyka municipality, the Second Polish Republic [II Rzeczpospolita].*

Статтю надіслано до редколегії 14.10.2023 р.

Статтю рекомендовано до друку 28.11.2023 р.